

Boerenbestuurder en burgemeester in tijden van crisis, oorlog en wederopbouw

Martinus (Ties) van den Hurk uit Nistelrode zat ruim 50 jaar in het bestuur van een lange reeks boerenorganisaties en verenigingen. En bijna 40 jaar maakte hij deel uit van het gemeentebestuur. Van 1940 tot 1947 trok hij als burgemeester de kar van de gemeente, in heel moeilijke tijden!

Grote broer

Ties van den Hurk werd op 15 juli 1893 in Heesch geboren als de oudste zoon van Petrus van den Hurk en Anna Maria Loeffen (mijn grootouders) Het jaar daarop verhuisde het jonge boerengezin naar het Kantje in Nistelrode. Daar werden nog drie broers en een zus geboren. Een van hen was mijn vader Bert. Tot aan zijn dood in 1965 woonden wij allemaal op hetzelfde adres.

Ome Ties was wat groter en forser dan de rest. Een soort 'grote broer' dus Zeker toen hij van 1915 tot 1918 'oorlogsplichtig militair' werd. Trots poseert hij op een foto uit die tijd. Hij was gelegerd in Ossendrecht en hielp mee bij de bewaking van de Belgische grens. 'We reden op paarden en sliepen bij de boeren in het hooi', vertelde hij mij. 'We roken een beetje aan de grote wereld, maar het duurde allemaal wel heel erg lang. We doodden de tijd met wachtlopen en 'schik' maken onder elkaar. Maar het liefst van alles gingen we weer zo gauw mogelijk naar huis, naar onze eigen boerderij'.

'Oorlogsplichtig miitair' in Ossendrecht

In stelling langs de Belgische grens (rechtsboven)

Verenigingsman

Na het beëindigen van de eerste wereldoorlog in 1918 kon mijn oom eindelijk weer naar huis. Enkele jaren daarna stapte hij in het verenigingsleven. Samen met Cornelis (Knillis) van Santvoort (1888-1967) richtte hij in 1921 de Onderlinge veeverzekering van de N.C.B. op. Mijn oom werd voorzitter en Knillis secretaris-penningmeester. Meer dan veertig jaar zouden ze samen het veefonds besturen. Het fonds keerde geld uit als er een koe of kalf 'kapot ging'. Zo zeiden ze dat toen, maar dat was niet oneerbiedig bedoeld. Integendeel, men was juist heel erg gehecht aan die paar 'koeikes' die men had. Wij noemden ze 'Witje' of 'Zwartje' vanwege de kleur. Of 'Pinneke' vanwege de kleine 'strekeltjes' (tepels). En ook ons paard was kostbaar. Als dat plotseling dood ging was er het Paardenfonds. In 1930 werd mijn oom daar voorzitter van en in hetzelfde jaar ook nog van de Varkenshokvereniging.

Zijn lijstje met functies groeide maar door. In 1932 werd hij bestuurslid en enkele jaren later voorzitter van de NCB afdeling Nistelrode. Dat was misschien wel zijn belangrijkste functie tot dan toe. De plaatselijke afdeling van de NCB verenigde vrijwel alle boeren ter plaatse en had allerlei onderafdelingen. In 1936 werd mijn oom samen met Knillis van Santvoort bestuurslid van de fok- en controlevereniging voor melkvee. In de crisisjaren, waarin het platteland hard werd getroffen met lage prijzen, werd hij districtssecretaris van de Landbouwcrisisorganisatie van de NCB en van 1940 tot 1942 plaatselijk bureauhouder van de Voedselcommissaris. In die functie regelde hij de distributie van landbouwproducten in zijn district. Want voedsel voor mens en dier was schaars. Met een 'meitelling' en 'veeboekjes' werd de veestapel per boerderij bijgehouden en werd nauwkeurig bepaald hoeveel veevoer daarvoor nodig was. Er werd ook precies aangegeven hoeveel varkensvlees, melk, aardappelen, rogge, tarwe e.d. men moest leveren aan de 'distributie'. Daarmee werd de burgerbevolking gevoed. Het bureauhouderschap was een betaalde functie. In 1942 gaf mijn oom die op om burgemeester te worden voor een wedde van f 2370, - per jaar. Niet al te veel maar mijn oom kon ervan leven omdat hij thuis ook nog een boerderij had en daar bleef wonen.

Al die agrarische verenigingen en coöperaties waar mijn oom mee zijn schouders onder zette, waren typisch iets van zijn tijd. Witheer en 'boerenapostel' Gerlacus van den Elzen (1853-1925) van de abdij in Heeswijk was er de grote promotor van. In zijn spoor stimuleerde pastoor J. Groenen, pastoor in Nistelrode van 1919 tot 1961, tal van boeren initiatieven en clubs. Speciaal daarvoor had Monseigneur van de Ven hem benoemd in het arme Nistelrode. Langs die weg ontstond er grote vriendschap tussen de pastoor en mijn oom die ook tijdens de oorlog van groot belang zou zijn.

Wethouder, loco burgemeester en burgemeester

Onder al die bedrijven door was mijn oom ook in de gemeentepolitiek gestapt. In 1931 werd hij raadslid van de gemeente Nistelrode, Daaronder vielen Nistelrode en Vorstenbosch, twee boerendorpen met samen rond de 2600 inwoners. Vier jaar later, in september 1935, werd hij wethouder. Een maand later zat hij al de gemeenteraad voor. Burgemeester Frans Hochstenbach was ernstig ziek geworden en overleed een half jaar later. Op 1 juni 1936 werd hij opgevolgd door Walterus van Hout, een 34 jarige zoon van de burgemeester van Helmond. Die had last van TBC Toen Nederland in mei 1940 werd bezet, brak hem dat al snel op. Vanaf 21 november 1940 liet hij zich vervangen door mijn oom. Twee jaar later, op 1 juni 1942, liep de zesjarige ambtstermijn van Van Hout af. Zijn gezondheid was nog steeds zwak. Binnenlandse Zaken bood hem daarom aan om met pensioen te gaan. Intussen deden de provincie en het rijk bij herhaling een beroep op mijn oom om Van Hout op te volgen. Dat wees hij tot drie keer toe af, want hij wist goed dat hij vroeg of laat klem zou komen te zitten tussen de eigen bevolking en de bezetter. Maar na opnieuw een telefoontje uit Den Haag en weer aandringen van zijn vriend en bondgenoot pastoor J. Groenen ('anders krijgen we een NSB burgemeester') stemde hij toe. Zo werd hij per 1 oktober 1942 officieel benoemd tot burgemeester. Er werden in het gemeentehuis mooie foto's gemaakt van zijn installatie. En op het plein voor het gemeentehuis mocht de jeugd zich gratis vermaken in een 'Jimmy' (cakewalk).

Installatie als burgemeester van de gemeente Nistelrode

Het burgemeesterschap was inderdaad loodzwaar. Enerzijds kon mijn oom veel doen om de ellende van de bezetting te verzachten. Via persoonlijk contact met het Arbeidsbureau in Oss of met (on)gezondheidsverklaringen van dokter Trügg wist hij bijvoorbeeld verschillende mensen uit de Arbeitseinsatz in Duitsland of uit het N.A.D kamp in Nistelrode te houden. Twee krijgsgevangenen kwamen vrij na een persoonlijk bezoek van mijn oom aan Den Haag. Daar liet hij de hoge heren meesmulen van zijn dik belegde boeren boterhammen. Hij pleitte vier jongens vrij nadat ze zonder papieren waren opgepakt. Anderen waarschuwde hij om te maken dat ze wegwamen. Vier boeren wist hij los te krijgen nadat ze in 1943 hadden geweigerd om melk te leveren aan Stoomzuivelfabriek 'Door Eendracht Sterk'. 'Daarmee protesteerden zij in aansluiting op een landelijke staking tegen de toenemende onderdrukking door de Duitsers. Hij verloste de voorzitter en secretaris van de Jonge Boerenstand uit handen van veldwachter Van de Ven die ze eigenmachtig had gearresteerd. Op gezag van mijn oom werden op de secretarie op grote schaal valse persoonsbewijzen, bonkaarten en 'ausweisen' verstrekt, zelfs voor mensen van buiten de gemeente en de vele onderduikadressen die er waren werden verzwegen. Een van die adressen lag schuin tegenover het gemeentehuis. Waar hij maar kon werkte mijn oom zo samen met de ondergrondse. Zijn aantekeningen daarvan bewaarde hij zorgvuldig thuis. Waren die gevonden dan hadden die hem het leven kunnen kosten.

Anderzijds kon hij niet altijd nee verkopen tegen de Duitsers. Samen met wethouder Bosch moest hij mensen aanwijzen voor de Arbeitseinsatz in Duitsland. En eveneens met grote tegenzin moest hij 'mensen en spannen' (paarden en wagens) aanwijzen om op vliegveld Volkel herstelwerkzaamheden te gaan verrichten. Dat was regelmatig nodig na bombardementen door de Engelsen. Stuurde mijn oom daar geen mensen heen dan zouden er veel gijzelaars worden opgepakt. Mijn oom pleegde daarover overleg met pastoor J. Groenen. Uiteindelijk wees hij twee keer mensen en spannen aan. Maar hij liet ze vrij als ze niet gingen. Zo zijn er maar weinig mensen onvrijwillig in Volkel beland.

Onderduikperiode

Op den duur was al dat actieve en passieve verzet niet vol te houden. In juli 1944 kreeg hij een heftige aanvaring met de Duitse toezichthouder op de burgemeesters. De mensen die werden aangewezen moesten ook werkelijk naar Volkel gaan. Na een tip van de ondergrondse dook hij onder. Zonder thuis aan zijn broers en zus iets te zeggen fietste hij op 17 juli 1944 van zijn boerderij aan het Kantje naar Oirschot. Via pastoor Liebrechts van Vorstenbosch had hij daar een onderduikadres gevonden bij de familie Van de Ven aan de Vier Uitersten. Achter hun huis stond een schuur. Samen met een andere onderduiker vond hij daar onderdak. Maria van de Ven en haar zusje gingen graag met hem wandelen. 'Wij noemden hem 'd'n Ome', vertelt Maria. 'Wij mochten hem graag. Met brede gebaren en humor vertelde hij ons leuke verhaaltjes. Daar moesten wij vaak om lachen'. Na de slag om Oirschot moest mijn oom opnieuw vluchten. Deze keer vond hij onderdak via molenaar Roozen in Moergestel, een zwager van de Nistelrodese gemeentesecretaris Tonies. Ook daar konden de Duitsers hem niet vinden, ook al bedreigden ze thuis aan het Kantje zijn broer Bert (mijn vader) met een pistool. Pas toen Moergestel eind oktober 1944 werd bevrijd kon mijn oom weer naar huis.

Onderduikadres in Oirschot

Familie Van de Ven (rechts Maria)

Waarnemend burgemeester

Terwijl hij was ondergedoken werd mijn oom met ingang van 28 augustus 1944 in opdracht van de bezetter ontslagen. Amper een maand later, op 18 september 1944, werd Nistelrode bevrijd. Enkele dagen later werd wethouder A. Bosch door Commissaris Jhr. Mr. Smits van Oyen benoemd tot waarnemend burgemeester. Dat zou hij blijven tot 1 juni 1945. Toen werd de zogenaamde 'staking'

van mijn oom opgeheven en werd hij in plaats van Bosch door de genoemde Commissaris weer benoemd tot 'waarnemend burgemeester'. Dat 'waarnemend' komt leuk over maar is tegelijk ook een beetje vreemd. Per 1 oktober 1942 was mijn oom immers door Binnenlandse Zaken benoemd voor een periode van zes jaar, dus tot 1 oktober 1948. 'Waarom moest hij dan opnieuw worden benoemd, vroeg mijn oom zich later af. 'Ik had er een jurist op moeten zetten. Zeker ook omdat het rijk en de provincie mij in 1942 bij herhaling hebben gevraagd'. Maar ook niet gedane zaken nemen geen keer.

Gemeentehuis van Nistelrode

Burgemeester W. van Hout

Burgemeester Van Hout

Intussen was burgemeester W. van Hout al vijf jaar met ziekteverlof. Desondanks beschouwde hij zichzelf nog altijd als de burgemeester van Nistelrode. Toen mijn oom op 1 juni 1945 tot zijn waarnemer werd benoemd, keerde Van Hout plotseling terug uit het sanatorium in Bilthoven en meldde hij aan Commissaris Smits van Oyen dat hij zijn functie weer op zich nam. Dat bleek slechts een formele stap te zijn om zijn positie en inkomsten veilig te stellen. Enkele dagen later ging hij namelijk weer met ziekteverlof en liet hij het waarnemend burgemeesterschap weer over aan mijn oom. Tegelijk werd hij heel actief om mijn oom, de gemeentesecretaris en pastoor J. Groenen bij allerlei instanties en in het dorp zelf zwart te maken. Hij stuurde ook zijn vrouw, die nog altijd in de burgemeesterswoning woonde, naar het bisdom om daar de belangen van haar man en zijn gezin te bepleiten. Met vicaris Hendriks was zij van mening dat pastoor Groenen te oppermachtig was en 'een onmogelijk mensch'. Die moest meer tegenwicht krijgen van haar man die stamde uit een geziene burgemeestersfamilie. Commissaris van de Koningin Jan de Quay hakte tenslotte de knoop door. Daarbij baseerde hij zich op een Koninklijk Besluit uit het najaar van 1944. Volgens dat besluit hadden burgemeesters die tijdens de bezetting waren ontslagen of met pensioen waren gegaan het recht om na de bevrijding hun functie weer op zich te nemen. Zo benoemde hij Van Hout met ingang van 1 januari 1947 voor een proefperiode van een half jaar. Daarbij kreeg hij de opdracht om zijn vaak ontactische optreden te herzien en ervoor te zorgen dat de rust weer in het dorp terugkeerde. Een afschrift van die opdracht stuurde de Quay naar de minister en naar het bisdom. Ondanks brieven van wethouder Martinus van Kessel en gemeentesecretaris Tonies om Van Hout ergens anders te benoemen werd hij per 1 juli 1947 toch aangesteld voor een reguliere termijn van zes jaar. Daarna bleef hij burgemeester tot aan zijn overlijden op 6 januari 1958. Hij was toen nog maar 56 jaar oud.

Weer wethouder en verenigingsman

Ondanks zijn zware tijd in de oorlog en het ophouden van zijn burgemeesterschap, ging mijn oom onverdroten door met zijn bezigheden voor de gemeente en het verenigingsleven. In 1947 werd hij weer wethouder en locoburgemeester. Dat zou hij blijven tot 1966. Toen greep hij na een voor hem onfortuinlijk uitgevallen loting naast het wethouderschap. In totaal was hij daarmee 28 jaar wethouder. Daarna bleef hij nog raadlid tot 1970. Alles bijeen zat hij bijna 40 jaar in het gemeentebestuur.

Maar zijn bestuurswerk voor het verenigingsleven duurde nog langer, ruim 50 jaar. Nog in de oorlog, in 1942, werd hij hoofdbestuurslid van de Coöperatieve Roermondsche Eiermijn' (C.R.E.) en van het Waterschap de AA. Na de oorlog zat hij acht jaar in het bestuur van de Rijksdienst Landbouwherstel in Noord Brabant, later omgezet in de Inspectie wederopbouw boerderijen. Van 1943 tot 1967 was hij voorzitter van de plaatselijke Coöperatieve Aan- en Verkoopvereniging (C.A.V.) van de N.C.B. In 1946 werd hij secretaris van de plaatselijke bijenhoudersbond en in 1952 hoofdbestuurslid van de

pluimveehoudersbond van de NCB. Verder was hij nog kringafgevaardigde bij de Coöperatieve Pluimvee Verkoopvereniging in Boxmeer en hoofdbestuurslid van het Provinciaal Varkensstamboek.

Heel veel jaren zat mijn oom zo in het bestuur van een lange reeks boerenorganisaties die in het groot of het klein heel belangrijk waren voor het boerenleven en het platteland. Na het beëindigen van zijn wethouderschap werd hij voorzitter van de bejaardenbond Nistelrode. Ook daarbij vormde hij weer een koppel met secretaris Knillis van Santvoort. Dat duurde tot aan zijn dood in 1972. Hij was toen 78 jaar oud. Kort voor zijn overlijden had hij tot zijn grote verdriet zijn zus Theodora moeten laten opnemen in verpleeghuis Vita Nova in Oss. Zijn broer Theodorus was al vijf jaar eerder overleden.

Persoonlijke omstandigheden en karakteristieken

Je mag het gerust een hele prestatie noemen dat mijn oom zoveel jaren en op zoveel terreinen de gemeenschap heeft weten te dienen. Daarbij had hij nog twee 'hindernissen' te overwinnen. Zeker als burgemeester was het niet gemakkelijk dat hij enkel de lagere school had gedaan. En dat nog niet eens volledig want in de zomer moest hij thuis vaak mee werken op de boerderij. Dat moest hij later ook op zijn eigen boerderij die hij runde samen met zijn broer en zus. Maar dat woog bij hem minder zwaar omdat hij voor veel mensen iets kon doen en daar zijn voldoening in vond. Zelfs nu nog vertellen oudere mensen mij spontaan wat hij destijds voor ze heeft gedaan. Verder wist hij zich in de grotere wereld staande te houden met zijn lijfspreuk 'Een brutale mens heeft de halve wereld'. Maar meer nog vertrouwde hij op zijn kennis van mensen en hun zorgen en op zijn charme en humor. Zo zei hij een keer op een vergadering: 'Wijsheid en gestudeerdheid hoeven niet per se samen te vallen. Was dat wel zo, dan zag het er hier treurig uit, want de meesten van ons hebben niet gestudeerd'.

In 1970 bij zijn afscheid van de gemeenteraad kreeg mijn oom een lintje in de Orde van Oranje Nassau. Dat had hij wel verdiend, mag je wel zeggen. Ook twee andere oudgedienden uit de raad, M. van Kessel en W. de Groot, werden gedecoreerd. Mijn oom staat helemaal rechts vooraan.

Bronnen

Boek 'Koning in het tussengebied' over Jan Groenen, pastoor in Nistelrode van 1919 tot 1961, door Mieke en Therèse Carpay, Valkhof Pers, 2015. Zie met name de pagina's 125 t/m 144 + noten. Die schetsen grondig gedocumenteerd de situatie van mijn oom als burgemeester tijdens de oorlog.

Artikel d.d. 11 juli 1961 in Brabants Dagblad met als titel 'Vandaag 3 voudig robijnen jubileum' in Nistelrode. Geeft een opsomming van de 'baantjes' van mijn oom en van Cornelis van Santvoort, zijn trouwe vriend en compagnon bij het bestuur van diverse Nistelrodese verenigingen.

Foto's van Heemkundekring Nistelvorst uit Nistelrode (installatie, gemeentehuis, Van Hout)

Foto's en documentatie uit mijn eigen bezit (diensttijd, onderduikadres)

Nistelrode, 6 maart 2021, Peter van den Hurk